

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА

ЗАГОРУЙКО Людмила Олексіївна

УДК 37.014.53(48+477)(043.3)

**СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ОСВІТНІХ МОЖЛИВОСТЕЙ
МОЛОДІ У СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇНАХ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Суми – 2012

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Заболотна Оксана Адольфівна,
Уманський державний педагогічний
університет ім. Павла Тичини,
професор кафедри практики іноземних мов.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Огієнко Олена Іванівна,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України, завідувач відділу інноваційних
педагогічних технологій;

кандидат педагогічних наук, доцент
Ковальчук Олена Сергіївна,
Луцький національний технічний університет,
доцент кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться «23» червня 2012 року о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 55.053.01 у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87, ауд. 218.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87.

Автореферат розіслано «22» травня 2012 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. Г. Козлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Доступ до освіти як ціложиттєвого процесу передбачає не лише теоретичне право кожної людини на її здобуття, а й його практичну реалізацію. Це свідчить про принципово нову ситуацію в освітній сфері та про зміну соціальної атмосфери, що визначає діяльність освітніх установ.

В Україні надання рівного доступу до освіти та рівних освітніх можливостей регулюється Конституцією України та низкою законів, а саме: «Про освіту» (1991), «Про загальну середню освіту» (1999), «Про вищу освіту» (2002), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2005), «Про охорону дитинства» (2001), Концепцією розвитку інклюзивного навчання (2010).

В умовах побудови суспільства знань поряд із глобалізацією та інтернаціоналізацією освітньої галузі важливу роль відіграє масовізація освіти, яка, розв'язуючи проблеми доступу до освіти широких верств населення, водночас призводить до зниження рівня якості освітніх послуг. Отже, виникає низка *суперечностей* між: правом кожної людини на освіту та відсутністю рівного доступу до неї на практиці в Україні; потребою інтеграції української освіти у світовий освітній простір і недостатнім рівнем дослідження головних освітніх стратегій країн, які є лідерами світових рейтингів навчальних досягнень учнів; егалітаризацією освіти та необхідністю надання якісних освітніх послуг.

Зважаючи на євроінтеграційний курс України, надзвичайно важливим є вивчення існуючого досвіду розвинених країн щодо забезпечення рівності освітніх можливостей. Так, у країнах-членах ОЕСР та ЄС зазначена вище проблема тісно пов'язана з концепцією «освіти впродовж життя» й передбачає доступність освіти на всіх рівнях для усіх соціально-демографічних категорій населення.

Найбільші успіхи в реалізації зазначеної вище концепції досягнуті у скандинавських країнах, а саме у Фінляндії, Швеції та Норвегії. Означені країни одними з перших почали звертати особливу увагу на необхідність забезпечення рівних освітніх можливостей. Як і в попередні роки, країни Скандинавії займають передові позиції у рейтингах навчальних досягнень, що переконливо доводить високу якість освітніх послуг, які надаються. Зважена економічна політика дала їх урядам змогу робити потужні інвестиції в освіту, інфраструктуру та підтримувати широкий спектр соціальних послуг. Скандинавські країни постійно беруть участь у міжнародних порівняннях якості мовної, природничо-наукової та математичної грамотності PISA, де утримують першість, що свідчить про стабільно високий рівень грамотності.

Отже, ретельне вивчення теоретичних і практичних засад забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах, аналіз причин нерівності освітніх можливостей сприятимуть її подоланню в освіті України, збагаченню педагогічної думки передовими ідеями та здобутками.

Компаративні дослідження взаємодії суспільства та учасників освітніх процесів проведено відомими українськими науковцями, а саме: Н. Авшенюк, Н. Бідюк, Т. Десятовим, О. Заболотною, О. Ковальчук, Н. Лавриченко, О. Локшиною, О. Матвієнко, О. Огієнко, О. Першуковою, Л. Пуховською, А. Сбруєвою та ін.

Порівняльні дослідження проблеми доступності освіти та рівності освітніх можливостей у країнах ОЕСР висвітлено в публікаціях російських авторів, а саме: Б. Железова, Г. Телегіної, Г. Чередниченка, С. Шишкіна, О. Ярьскої-Смірної та ін. Теоретичним підходам до рівності освітніх можливостей присвячено праці зарубіжних дослідників, а саме: Дж. Колемана, Е. Кросленда, Д. Мюрета, Л. Херрера, К. Хоува та ін. Серед скандинавських науковців окреслену вище проблему розроблено В. Аубертом, Р. Бріном, Дж. Густафсоном, Я. Джонсоном, Р. Еріксоном. Доступність освіти, надання рівних освітніх можливостей є предметом досліджень міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ОЕСР, ЮНІФЕМ та ін.). Однак аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що проблема забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах не була предметом спеціального аналізу в Україні.

Враховуючи актуальність означеної проблеми, її недостатню теоретичну, практичну розробленість та об'єктивну потребу в забезпеченні рівності освітніх можливостей в Україні на етапі інтеграції у світовий освітній простір темою дисертаційного дослідження було обрано: **«Стратегії забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження є складовою наукової теми Лабораторії педагогічної компаративістики «Інноваційний потенціал порівняльно-педагогічних досліджень для розвитку освіти в Україні» (державний реєстраційний номер 0111U009200). Тему дослідження затверджено вченою радою університету (протокол № 3 від 27 жовтня 2007 року) й узгоджено у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 2 від 31 березня 2009 року).

Мета дослідження полягає у з'ясуванні стратегій забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах та окресленні можливостей використання позитивного досвіду зазначених країн задля забезпечення рівності освітніх можливостей в Україні.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань дослідження**:

1. Охарактеризувати політику скандинавських країн і Європейського Союзу щодо забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у глобальному та регіональному контекстах.
2. З'ясувати витоки нерівності освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах.
3. Визначити організаційно-правове забезпечення стратегій рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах у національному контексті.
4. Окреслити механізми подолання нерівності освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах.
5. Розробити рекомендації щодо використання позитивного скандинавського досвіду для забезпечення рівних освітніх можливостей молоді в Україні.

Об'єкт дослідження – забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах.

Предмет дослідження – стратегії забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у Норвегії, Швеції та Фінляндії у 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період інституціоналізації освіти впродовж життя в Європі, початок якої закладено в Маастрихтській угоді (1992 р.). Отже, нижньою хронологічною межею є 1992 рік. Верхня хронологічна межа – 2011 рік, який ознаменував завершення реалізації більшості аналізованих у дослідженні програм і проектів, спрямованих на подолання нерівності освітніх можливостей у скандинавських країнах.

З метою проведення історико-генетичного аналізу організаційно-правових змін у підходах до розв'язання проблеми забезпечення рівних освітніх можливостей у скандинавських країнах хронологічні межі дисертаційної роботи було розширено до 1951 року, що знаменував собою підписання Паризької угоди, яка легалізувала створення Європейського співтовариства вугілля і сталі та стала першим кроком до створення Європейського Союзу.

Територіальні межі дослідження. Увагу сфокусовано на стратегіях забезпечення рівних освітніх можливостей у скандинавських країнах, а саме: Фінляндії, Швеції та Норвегії (остання країна не є членом Європейського Союзу, вона підтримує його економічну, соціальну й освітню політику) та в Україні.

Методологічною основою дослідження є теорія наукового пізнання, положення про єдність процесів, взаємовплив і взаємозалежність явищ об'єктивної дійсності. У дослідженні виходимо з положення про соціально-економічну та правову зумовленість освіти; з історичного підходу, що забезпечує вивчення відповідного соціально-педагогічного досвіду в його історичному розвитку; з принципу єдності освіти і самоосвіти; неперервності освіти; з ідеї масовізації освіти; взаємодії держави та потенційних учасників педагогічного процесу.

Теоретичну основу дослідження становлять положення:

– методології порівняльної педагогіки, що передбачають вивчення особливостей функціонування та розвитку освітніх систем зарубіжних країн у контексті світової та європейської інтеграції (Н. Авшенюк, А. Василюк, О. Заболотна, О. Ковальчук, Н. Лавриченко, О. Локшина, О. Огієнко, Л. Пуховська, А. Сбруєва, О. Сухомлинська);

– концепції становлення та розвитку освіти впродовж життя на національному та світовому рівнях як глобальної тенденції та пріоритетного напрямку модернізації управління освітою (Б. Асклін, С. Бартлет, М. Дехлен, М. Ег, Т. Еріксон, І. Зязюн, Л. Корчагіна, П. Ліндрос, О. Матвієнко, Н. Ничкало, К. Нісола, К. Рубенсон, В. Сагуйченко, М. Степко, С. Тахвайнен);

– концепції демократизації освіти та необхідності практичної реалізації права кожної людини на освіту (Д. Бітем, В. Боняк, Дж. Гудлед, Є. Матвіїшин, М. Новак, К. О'Ші, К. Романенко).

Єдність зазначених вище методологічних підходів, ґрунтовність теоретичних основ забезпечили адекватне розв'язання завдань дослідження і досягнення його мети.

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань та досягнення поставленої мети використано комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнювальних методів дослідження, а саме: *теоретичні методи*, зокрема *загальнонаукові*: аналіз (історіографічний, порівняльний), синтез, порівняння, узагальнення, із застосуванням яких з'ясовано особливості розвитку теоретичних

підходів, покладених в основу розроблення стратегій забезпечення рівних освітніх можливостей; *конкретнонаукові: метод термінологічного аналізу*, за допомогою якого окреслено понятійно-термінологічний апарат дослідження; *причинно-наслідковий*, що дав змогу встановити логічний зв'язок між бар'єрами до отримання освіти та механізмами забезпечення рівних освітніх можливостей молоді; *функціональний аналіз*, на основі якого проаналізовано організаційно-правові засади визначення стратегій подолання освітньої нерівності молоді; *проблемно-порівняльний*, із використанням якого охарактеризовано політичні, правові, морально-етичні засади розроблення стратегій забезпечення рівних освітніх можливостей та з'ясовано причини освітньої нерівності; *структурний*, завдяки якому виокремлено різні стратегії забезпечення рівних освітніх можливостей; *наукової екстраполяції*, опираючись на який визначено можливості творчого використання скандинавського досвіду для забезпечення рівності освітніх можливостей молоді в Україні; *емпіричні методи: он-лайн листування*, з використанням результатів якого узагальнено думки освітянської громадськості щодо розв'язання проблеми надання молоді у скандинавських країнах і в Україні рівних освітніх можливостей молоді.

Джерельну базу дослідження становлять:

–офіційні документи освітніх реформ скандинавських країн щодо забезпечення рівних освітніх можливостей молоді: Закон про недискримінацію (2004), Антидискримінаційний закон (2006), Дискримінаційний закон (2008), директиви та нормативні акти урядів скандинавських країн та України, які стали предметом дослідження, доповіді та рішення парламентських комісій із питань освітньої політики тощо;

–статистичні дані, у яких відображено основні показники діяльності освітніх систем на національному та регіональному рівнях (EUROSTAT, ОЕСР, EURYDICE);

–аналітичні матеріали міжнародних економічних, культурно-освітніх, правових та професійних організацій – передусім таких, як Організація економічного співробітництва та розвитку, Європейський Союз, ЮНЕСКО, Організація із захисту прав дітей тощо;

–монографії та наукові статті українських і зарубіжних науковців з проблематики дослідження (Р. Брін, Дж. Густафсон, Я. Джонсон, Р. Еріксон, О. Заболотна, Е. Кросленд, О. Матвієнко, О. Огієнко, К. О'Ші, А. Сбруєва, С. Шишкін та ін.);

–інформаційно-аналітичні матеріали, проекти та програми державних та недержавних організацій (проект «Рівний доступ до якісної освіти в Україні», «Програма рівних можливостей і прав жінок в Україні», програма «Шкільний автобус» тощо);

–публікації та матеріали наукових конференцій із проблем реформування освіти, що проводяться вітчизняними і зарубіжними науковими організаціями; матеріали педагогічної періодики скандинавських країн, вітчизняні та російськомовні науково-педагогічні періодичні видання («Вопросы образования», «Освіта і управління», «Порівняльно-педагогічні студії», «Educational Researcher»,

«European Educational Research Journal», «Higher Education Management», «International Journal of Training and Development» «Scandinavian Journal of Educational Research» та ін.).

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* в українській педагогічній науці: з'ясовано стратегії забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах та окреслено можливості використання позитивного досвіду цих країн задля забезпечення рівності освітніх можливостей молоді в Україні. Охарактеризовано понятійно-термінологічний апарат дослідження та проаналізовано політику скандинавських країн і Європейського Союзу щодо забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у глобальному та регіональному контекстах. З'ясовано чинники нерівності освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах (гендерний, віковий, фізичний, соціальний, економічний, географічний), які призводять до виникнення культурних, установочних, ситуаційних, інституційних, психосоціальних, інформаційних та інших бар'єрів до здобуття освіти молоддю; визначено організаційно-правове забезпечення стратегій рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах у національному контексті (законодавчий, виконавчий і судовий аспекти); окреслено механізми подолання нерівності освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах засобом реалізації низки проектів та урядових і громадських ініціатив; систематизовано стратегії забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах (освітньо-соціальні, освітньо-культурні, освітньо-економічні й освітні); розроблено рекомендації щодо використання позитивного скандинавського досвіду для забезпечення рівних освітніх можливостей молоді в Україні на державному та регіональному рівнях.

Уточнено зміст основних понять дослідження: «доступ до освіти», «бар'єр», «рівні освітні можливості», «люди з обмеженими можливостями», «гендерна рівність».

Подальшого розвитку дістала характеристика політики Європейського Союзу щодо забезпечення рівних освітніх можливостей молоді та зв'язок ЄС зі світовими організаціями, що підтримують реалізацію політики рівності в освіті.

До наукового обігу введено нові факти та підходи стосовно розроблення стратегій рівних освітніх можливостей молоді.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що його положення і висновки щодо теоретичних і практичних засад забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах, аналіз політики досліджуваних країн та ЄС стосовно забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у глобальному, регіональному та національному контекстах сприятимуть подальшому реформуванню освітньої системи України в умовах глобалізаційних впливів на національну освітню політику; стануть в нагоді під час проведення досліджень із теорії та історії педагогіки, порівняльної педагогіки, філософії освіти, соціології освіти та економіки освіти. Розроблений автором посібник може бути застосований у навчально-виховному процесі вищих закладів освіти під час викладання навчальних курсів педагогіки вищої школи та порівняльної педагогіки, спецкурсів і спецсеминарів із проблем педагогічних інновацій.

Результати дослідження **впроваджено** у навчальний процес Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 339/01 від 7 березня 2012 року), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка про впровадження № 26 від 19 березня 2012 року), Сумського державного педагогічного університету імені Антона Макаренка (довідка про впровадження № 43 від 16 березня 2012 року) та Центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Пролісок» (довідка про впровадження № 919/01 від 29 березня 2012 року).

Апробація результатів дослідження здійснювалася на науково-практичних конференціях і семінарах різного рівня: *міжнародних* – «Розвиток наукових досліджень 2008» (Полтава, 2008); «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору» (Київ, 2009); «Україна – Польща – Європа: курс інтеграції освітніх систем» (Варшава, Польща, 2009); «Культурна спадщина України» (Умань, 2009); «Розбудова освіти для суспільства знань: мова, полікультурність, особистість» (Умань, 2010); «Соціалізація особистості: культура, освітня політика, технології формування» (Суми, 2011); «Управління в освіті» (Львів, 2011); «Технологічний підхід у підготовці майбутніх учителів» (Умань, 2011); «Актуальні питання вітчизняної, світової історії та історії науки: пошуки, роздуми, знахідки» (Луганськ, 2011); «Проблеми сучасної педагогічної освіти» (Ялта, 2011); «Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі: тенденції і прогнози» (Умань, 2011); «Європейський Союз – Польща – Україна: суспільно-культурний, політичний та господарський вимір співпраці» (Гнезно, Польща, 2011); «Основні парадигми педагогіки і психології у ХХІ столітті» (Харків, 2011); *всеукраїнських* – «Економічний розвиток країни: проблеми, пріоритети, правові аспекти» (Умань, 2008); «Розвиток вітчизняного та зарубіжного дитячого руху: історія та сучасність» (Умань, 2011); «Іншомовна освіта як засіб міжкультурного взаєморозуміння націй і народів» (Умань, 2011); *регіональних семінарах* – «Порівняльна педагогіка: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2009); «Актуальні проблеми вітчизняної порівняльної педагогіки за умов євроінтеграційних процесів» (Ніжин, 2010); «Педагогічна компаративістика 2011: здобутки і перспективи освіти зарубіжжя» (Київ, 2011). Основні положення, результати та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися й отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри соціальної педагогіки і історії педагогіки, кафедри практики іноземних мов і Лабораторії педагогічної компаративістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено у 15 одноосібних працях, із них 5 статей у наукових фахових виданнях, 3 статті у зарубіжних фахових виданнях, 1 стаття у збірнику наукових праць, 1 посібник, 5 тез у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (367 найменувань, із яких 215 англійською мовою) і додатків (5 додатків на 12 сторінках). Загальний обсяг роботи – 223 сторінки, обсяг основного тексту – 175 сторінок. Дисертація містить 12 таблиць та 11 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження обраної проблеми, показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні і територіальні межі, методологічну і теоретичну основи дослідження, методи, джерельну базу, розкрито наукову новизну, практичне значення, відображено впровадження в практику отриманих результатів дослідження та їхню апробацію.

У першому розділі – **«Теоретичні засади забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах»** – проаналізовано стан розробленості проблеми надання рівних освітніх можливостей молоді, визначено та охарактеризовано ключові поняття дослідження, окреслено особливості політики скандинавських країн і Європейського Союзу щодо забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у глобальному та регіональному контекстах.

Унаслідок проведеного історіографічного та структурного аналізу з'ясовано, що рівні освітні можливості молоді були предметом досліджень у контексті розгляду проблеми демократизації освіти (Дж. Дьюї, Е. Гутмен, П. Фрейре та ін.), права людини на освіту (Д. Бітем, М. Новак, В. Боняк, К. Романенко, К. О'Ші, Дж. Гудлед, Є. Матвіїшин та ін.), ідеї ціложиттєвого навчання (С. Бартлет, М. Ег, Б. Йекслі, Е. Ліндеман, П. Ленгранд, І. Зязюн, Л. Корчагіна, О. Матвієнко, Н. Ничкало, О. Огієнко, Л. Пуховська, В. Сагуйченко, К. Рубенсон, М. Степко та ін.), доступу до освіти (Б. Асклін, Е. Бостром, Т. Еріксон, П. Ліндрос, К. Нісола, С. Тахвайнен, М. Дехлен та ін.). Виявлено, що характеристику окресленої проблеми можна знайти у щорічних і ситуативних дослідженнях організацій різного рівня: «Освіта для всіх» (ЮНЕСКО, з 2002 р.), «Погляд на освіту» (ОЕСР, з 1993), «Вплив соціуму на частку дітей в навчальних закладах різних рівнів і типів» (ЮНІСЕФ) тощо.

За допомогою методу термінологічного аналізу визначено сутнісні характеристики основних понять, а саме: «рівність», «рівні освітні можливості», «молодь», «доступ до освіти», «бар'єр», «люди з обмеженими можливостями», «гендерна рівність», «стратегія». У дослідженні під «рівними освітніми можливостями» розуміємо, з одного боку, рівні освітні права та можливості усіх представників молоді, з іншого – ліквідацію дискримінації за ознакою статі, соціального та майнового стану, етнічної приналежності, рівня фізичного та інтелектуального розвитку. Зазначено, що Європейською Комісією при створенні програми «Молодь у дії» уточнено, що молодь – це вікова група від 13 до 30 років. Вказано, що під «стратегією» розуміємо узгоджений комплексний план для керування заходами та видами діяльності, спрямованими на досягнення певних цілей та розв'язання завдань для забезпечення рівних освітніх можливостей.

Встановлено, що в освіті існує нерівність, пов'язана з існуванням бар'єрів, що перешкоджають доступу до неї. Соціокультурний бар'єр розглянуто з позиції різниці в рівні отриманої освіти, посаді та сфері діяльності батьків. Територіальний пов'язано з віддаленістю місця проживання від навчального закладу, недоступністю транспорту тощо. Недостатній рівень матеріального стану родини, що перешкоджає

доступу її члена до освіти – це економічний бар'єр. Інформаційний бар'єр пояснено через недостатню поінформованість батьків та учнів про види шкіл та якість освіти в них. Існування мотиваційного бар'єру простежено у зниженні інтересу учнів до освіти. Зважаючи на те, що дослідження торкається і такої кризової категорії населення, як люди з особливими потребами, розглянуто систему інклюзивної освіти для включення таких людей в освітній простір. Акцентовано увагу на тому, що в офіційних освітніх документах термін «інвалід» рекомендовано замінити термінами «неповносправна людина», «людина з обмеженими можливостями», «людина з особливими потребами».

Систематизовано освітню політику ЄС щодо рівності в освіті. Виокремлено чотири етапи її розвитку, які ґрунтуються на прийнятті основних документів, що регулюють політику ЄС, спрямовану на подолання освітньої нерівності: перший етап – об'єднання (1951–1963 рр.), другий етап – пошуку спільних освітніх стратегій (1963–1976 рр.), третій етап – інтернаціоналізації освіти (1976–1992 рр.) та четвертий етап – інституціоналізації освіти впродовж життя (почався у 1992 р).

У результаті проблемно-порівняльного аналізу основних документів визначено головні освітні цілі Європейського Союзу: безкоштовна і обов'язкова початкова освіта; надання всім можливості отримати середню освіту; доступна вища освіта для всіх на основі здібностей кожного; ліквідація неграмотності за допомогою міжнародної співпраці. Окреслено систему індикаторів, на які опирається Європейський Союз у визначенні стану рівності в освіті; продемонстровано зв'язок Європейського Союзу з такими міжнародними організаціями, як ОЕСР, ЮНЕСКО, ЮНІФЕМ, ЮНІСЕФ та охарактеризовано політику у сфері рівності освітніх можливостей кожної з них.

Доведено, що в оцінюванні освітніх шансів молоді Європейський Союз керується розробленою експертами системою індикаторів, розподілених за двома групами: універсальні і ситуативні. До першої групи входять індикатори освітньої нерівності, які є універсальними і демонструють реальну ситуацію безвідносно до ситуації чи регіону стосовно основних вразливих категорій (неповносправних, жінок, іммігрантів тощо). Друга група критеріїв застосовується з урахуванням ситуації, пов'язаної з відсутністю індивідуальних успіхів у навчанні, соціальних переваг, економічною та соціальною нерівністю, відсутністю доступу до культурних ресурсів тощо.

Отже, прогресивна політика скандинавських країн та Європейського Союзу щодо забезпечення рівних освітніх можливостей молоді є результатом створення та успішного функціонування міцної антидискримінаційної бази, що також дало змогу систематизувати політику зазначених вище країн. Визначено, що одним із основних освітніх орієнтирів, на який спрямовано політику скандинавських країн та ЄС, є досягнення рівності в освіті на усіх етапах її здобуття.

У другому розділі – **«Практичні засади забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах»** – проаналізовано організаційно-правове забезпечення розроблення стратегій рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах у національному контексті, виявлено витоки нерівності

освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах і окреслено механізми подолання нерівності освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах.

Зазначено, що в усіх скандинавських країнах ідеал рівних можливостей в освіті постав ще у 60–70-х роках XIX ст. З часу виникнення системи загальної освіти склалися державні механізми щодо подолання дискримінації та забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства. Ці механізми включають у себе, з одного боку, діяльність широкої мережі установ та організацій, зайнятих просуванням політики освітньої рівності, з іншого – створення антидискримінаційного законодавства та дотримання прийнятих законів.

Продемонстровано інституційне забезпечення розроблення стратегій рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах. Визначено, що Міністерства освіти та науки є відповідальними за впровадження та дотримання національної освітньої політики. Розкрито функції підрозділів міністерств, які опікуються проблемами забезпечення молоді рівними освітніми можливостями.

Для глибшого усвідомлення кроків, зроблених освітніми інституціями у скандинавських країнах щодо розв'язання цього питання, проаналізовано основні реформи, проведені в освітніх системах Норвегії, Фінляндії та Швеції, серед яких найважливішими були: реформа обов'язкової освіти (1960 р. – у Норвегії, 1962 р. – у Швеції, 1968 р. – у Фінляндії); реформа старших класів середньої школи (1973 р. – у Фінляндії, 1991 р. – у Швеції, 1994 р. – у Норвегії); реформа професійної освіти (1973 р. – у Фінляндії, 1994 р. – у Норвегії, 2009 р. – у Швеції); реформа вищої освіти (1977 р. – у Швеції, 1992 р. – у Фінляндії, 1994 р. – у Норвегії); реформа ціложиттєвого навчання (1997 р. – у Швеції (ініціатива освіти дорослих), 1999 р. – у Норвегії (реформа компетенцій), 2003 р. – у Фінляндії (підготовка учителів та ціложиттєве навчання); реформа змісту навчальних планів (1970 р. – у Фінляндії, 1987 р. – у Норвегії, 1989 р. – у Швеції).

Зазначено, що ефективності запровадження зазначених вище реформ сприяв процес децентралізації освіти (1991 р. – у Фінляндії, 1993 р. – у Норвегії, 1987 р. – у Швеції), головним результатом якого стало надання автономії навчальним закладам та права самостійно вирішувати усі, пов'язані з розвитком освіти, питання. Охарактеризовано низку законів, як загальних, націлених на попередження дискримінації, так і конкретних, спрямованих на забезпечення рівності можливостей для окремих проблемних категорій населення.

Наголошено на ролі омбудсманів, які контролюють питання, пов'язані з освітніми ініціативами у скандинавських країнах. Визначено, що до обов'язків омбудсманів входить отримання та з'ясування скарг людей щодо їх дискримінації; надання інформації про права, що гарантуються антидискримінаційним законодавством; консультації про те, як відстоювати права, коли когось дискримінують; представлення інтересів дискримінованої особи у суді; консультації з питань забезпечення рівних прав та запобігання дискримінації й надання освіти як антидискримінаційного засобу.

Приділено увагу механізмам фінансування, що допомагають представникам молоді, які цього потребують, отримувати рівні з іншими освітні можливості.

Виявлено, що у скандинавських країнах створено державні та приватні освітні фонди, що надають гранти учням старших класів школи та студентам університетів.

Проаналізовано причини нерівності освітніх можливостей у скандинавських країнах. Встановлено, що на виникнення нерівності в освіті впливає низка чинників: гендерний, віковий, фізичний, соціальний, економічний і географічний. Дія кожного чинника призводить до порушення права на рівний доступ до освіти певної категорії населення, яку у дослідженні названо «проблемною / кризовою / вразливою». Виокремлено такі вразливі категорії: дорослі, що не здобули середньої освіти, неповносправні, вихідці з бідних сімей, іммігранти, представники національних і етнічних меншин, жінки.

У рамках дослідження детально охарактеризовано кожний із зазначених вище чинників через бар'єри, що їх відображають. Визначено, що гендерний чинник нерівності освітніх можливостей призводить до наявності культурних, установочних, ситуаційних та інституційних бар'єрів, що взаємодіють між собою.

Через інституційні, ситуаційні та диспозиційні бар'єри, що перешкоджають рівній участі молоді в освіті, пояснено віковий чинник нерівності освітніх можливостей для дорослих, які вчасно не отримали середньої освіти. Фізичний чинник, який перешкоджає неповносправним отримати рівні з іншими представниками молоді освітні можливості, охарактеризовано через установочні і фізичні бар'єри, невідповідний навчальний розклад, недостатню спеціальну підготовку вчителів, неналежну організацію навчального процесу. Психосоціальний бар'єр і вузький спектр застосування отриманих знань представлено як результати дії соціального чинника. Інституційні, ситуаційні бар'єри та недостатній рівень фінансування освіти представлено як наслідок дії економічного чинника. Географічний чинник окреслено через наявність інформаційного бар'єру та віддаленість навчальних закладів від місця проживання, що спричиняє виникнення нерівності освітніх можливостей молоді у віддалених регіонах скандинавських країн.

Виокремлено шляхи подолання нерівності освітніх можливостей у скандинавських країнах шляхом аналізу спеціальних програм та проектів, які регулюють та покращують становище щодо забезпечення рівних можливостей в освіті для всіх категорій населення. Узагальнено стратегії забезпечення рівних освітніх можливостей, серед яких виокремлено освітньо-соціальні, освітньо-культурні та освітньо-економічні (див. рис. 1).

Обґрунтовано необхідність урахування освітніх стратегій, які є підґрунтям успішності скандинавських країн на світовому рівні. Так, до освітньо-соціальних віднесено: стратегію вирівнювання; стратегію демократизації суспільства; стратегію громадської підтримки; інтеграційну стратегію; стратегію запобігання дискримінації. Стратегія мультикультурності є чітким прикладом освітньо-культурної групи. Стратегії цільового програмування та надання фінансової підтримки класифіковано як освітньо-економічні. Групу освітніх стратегій представлено через деформалізацію; інклюзивність; диверсифікаційність; інформатизацію та інтернаціоналізацію. Наскрізною вважаємо стратегію інституційних змін, яка обґрунтовує усі вище зазначені.

Таким чином, аналіз причин нерівності освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах, програм та проектів, спрямованих на подолання нерівності у наданні освітніх послуг для усіх категорій населення, дали можливість виокремити та охарактеризувати стратегії забезпечення рівності освітніх можливостей молоді на різних рівнях.

Рис. 1. Класифікація стратегій забезпечення рівних освітніх можливостей

У третьому розділі – **«Можливості виявлення позитивного досвіду скандинавських країн для забезпечення рівності освітніх можливостей молоді в Україні»** – охарактеризовано стан проблеми нерівності освітніх можливостей молоді в Україні на початку ХХІ століття, на основі чого розроблено рекомендації щодо використання позитивного досвіду скандинавських країн для забезпечення рівності освітніх можливостей молоді в Україні.

Зазначено, що інституцією, яка опікується проблемами забезпечення рівних освітніх можливостей української молоді, є Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Визначено, що окремі аспекти реалізації антидискримінаційної політики перебувають у полі зору окремих департаментів Міністерства. Зроблено висновок про необхідність функціонування окремого департаменту в Міністерстві освіти, науки, молоді та спорту України, який би займався розробленням стратегій забезпечення рівних освітніх можливостей молоді, проблемами, пов'язаними з подоланням дискримінації в освіті та освітньої нерівності. Окреслено роль

омбудсмана – уповноваженого Верховної Ради з прав людини, посада якого була введена в Україні у 1998 році та уповноваженого Президента України з прав дитини, яким розпочато роботу у 2011 році, на відміну від скандинавських країн, де такі посередники між владою та дискримінованою особою працюють з кінця 70-х – поч. 80-х років.

Проаналізовано низку законів, у яких визначено основні принципи рівності освітніх можливостей (Конституцію України, закони «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про охорону дитинства», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»). Висвітлено специфіку діяльності Всеукраїнського фонду «Крок за кроком», заснованого Міжнародним фондом «Відродження» та Міжнародним центром розвитку дитини (1999), і реалізовані ним ініціативи, спрямовані на забезпечення рівних освітніх можливостей молоді в Україні («Школа як осередок розвитку громади», «Інклюзивна освіта», Програма всебічного розвитку дитини «Крок за кроком», «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні», «Інклюзивне оцінювання: розвиток альтернативних моделей та здійснення впливу на політику», «Створення модельних центрів інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами на базі ЗНЗ», проект «Створення ресурсно-інформаційних центрів для батьків дітей з особливими потребами», «Впровадження інклюзивної освіти в Україні» тощо).

Відзначено посилення уваги до подолання освітньої нерівності, що закладено у Проект стратегії боротьби з дискримінацією в Україні, який розроблено Кабінетом Міністрів України на початку 2012 року і яким передбачено удосконалення законодавства у сфері боротьби з проявами дискримінації, а також активізацію міжнародного співробітництва у зазначеній вище сфері.

Охарактеризовано масштабні проекти «Рівний доступ до якісної освіти» (2006–2010), «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні» (2008–2011) та Програму «Шкільний автобус» (2003). Зазначено, що проаналізовані програми свідчать про значну увагу, яку приділяють в Україні проблемам забезпечення рівних освітніх можливостей молоді, проте аналіз нормативних матеріалів і проектної документації не підтверджує наявності чітко визначених стратегій, якими українське суспільство могло б керуватися для досягнення рівних освітніх можливостей молоді.

Відзначено, що багатомільйонні проекти, фінансовані Світовим банком і низкою міжнародних організацій, не розв'язують усіх проблем освітньої нерівності. Проведено паралель нерівності в освіті і суспільної нерівності, яка в Україні є досить вираженою.

Розроблено практичні рекомендації для реалізації позитивного досвіду скандинавських країн щодо забезпечення рівних освітніх можливостей молоді на державному та регіональному рівнях, що розглядаються в аспекті соціальної політики, аспекті навчальних закладів та економічному аспекті.

Зважаючи на досвід скандинавських країн у забезпеченні рівності в освіті, важливим є привернення уваги вітчизняних науковців, соціологів, учителів, керівників навчальних закладів і політиків до проблеми дискримінації в освіті.

З'ясування теоретичних і практичних засад дослідження дає можливість дійти таких **висновків**:

1. У результаті характеристики політики скандинавських країн та Європейського Союзу щодо забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у глобальному та регіональному контекстах виявлено, що вона пройшла чотири етапи: на першому етапі – об'єднання (1951–1963 рр.) – було офіційно визнано існування проблеми освітньої нерівності в Європі, на другому етапі – пошуку спільних освітніх стратегій (1963–1976 рр.) – країнами-членами ЄС було визначено орієнтири для подолання освітньої нерівності у здобутті початкової освіти вразливими категоріями молоді, на третьому етапі – інтернаціоналізаційному (1976–1992 рр.) – на основі досліджень міжнародних організацій було виявлено вразливі категорії молоді, які зазнають нерівності у доступі до середньої і вищої освіти, було визначено спільні стратегії подолання освітньої нерівності; на четвертому етапі – інституціоналізації освіти впродовж життя (почався у 1992 р.) – було створено інституційне забезпечення для практичної реалізації рівних освітніх можливостей молоді в системі європейської освіти впродовж життя.

Продемонстровано відповідність політики Європейського Союзу орієнтирам, визначеним іншими впливовими міжнародними об'єднаннями: ОЕСР, ЮНЕСКО, ЮНІФЕМ, ЮНІСЕФ. Виявлено пріоритети, визначені на різних етапах міжнародних досліджень у доповідях ЮНЕСКО: поширення інформації («Освіта для всіх – слідуємо наміченим курсом?» (2002)); гендерна рівність («Гендерні проблеми та освіта для всіх – семимильними кроками до рівності» (2003–2004)); підвищення якості освітніх послуг («Освіта для всіх – імператив якості» (2005)); грамотність («Освіта для всіх. Грамотність для життя» (2006)), дошкільне виховання й освіта («Освіта для всіх. Міцні основи. Дошкільне виховання й освіта» (2007)); освіта для всіх («Освіта для всіх до 2015 року. Ми зробимо це?» (2008)); управління освітою («Освіта для всіх. Подолання нерівності: важлива роль управління» (2009)); знедолені категорії молоді («Освіта для всіх. Охоплюючи знедолених» (2010)); зв'язок збройних конфліктів і освіти («Освіта для всіх. Прихована криза: збройні конфлікти та освіта» (2011)); професійні навички («Освіта для всіх. Розвиток професійних навичок» (2012)).

2. Виявлено, що організаційно-правове забезпечення розроблення стратегій рівних освітніх можливостей у скандинавських країнах і в Україні здійснюється на інституційному, законодавчому, виконавчому та судовому рівнях.

З'ясовано, що питанням розроблення стратегій забезпечення рівних освітніх можливостей у скандинавських країнах опікуються спеціально створені при міністерствах підрозділи: Агенція навчання впродовж життя, Державний фонд надання освітніх позик (Норвегія); Консультативна рада з фінансової допомоги студентам, Консультативна рада зі студентського та молодіжного житлового будівництва (Фінляндія); Національна комісія у справах ЮНЕСКО, Підрозділ молодіжної політики і громадянського суспільства, Підрозділ гендерної рівності, Підрозділ фінансової підтримки студентів та освіти і професійної підготовки дорослих (Швеція). Відзначено відсутність в Україні окремого департаменту в Міністерстві освіти, науки, молоді та спорту України, який би займався

розробленням стратегій забезпечення рівних освітніх можливостей молоді, проблемами, пов'язаними з подоланням освітньої дискримінації та освітньої нерівності. Проте з'ясовано, що деякі аспекти реалізації антидискримінаційної політики перебувають у полі зору окремих департаментів Міністерства. Виявлено, що у скандинавських країнах і в Україні, крім державних, функціонує низка неурядових установ та організацій, зайнятих просуванням політики освітньої рівності.

Наголошено на позитивних аспектах фінансування програм забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах, які, за визначенням ОЕСР, входять до групи країн з найвищим ступенем антидискримінаційного захисту молоді. Доведено надання підтримки молоді як із державних, так і з приватних освітніх фондів, існування налагодженого механізму надання грантів на освіту для студентів вищої школи та студентів університетів як у країні походження, так і за кордоном. Відзначено як позитив наявність соціальних програм забезпечення молоді, що навчається, житлом, безкоштовним доглядом за дітьми.

Доведено, що у скандинавських країнах сформовано законодавче забезпечення стратегій рівних освітніх можливостей молоді як на загальному рівні, так і на рівні окремих вразливих категорій. В Україні, незважаючи на існування низки законів, прийнятих найчастіше з ініціативи міжнародних фондів і організацій, ще триває процес законотворення щодо подолання дискримінації в освіті. Визначено, що на судовому рівні як у скандинавських країнах, так і в Україні поборником прав вразливих категорій молоді, які зазнали освітньої дискримінації, є омбудсман, проте відзначено вищий рівень сформованості інституту омбудсманів у скандинавських країнах.

3. Встановлено, що нерівність освітніх можливостей взагалі і у скандинавських країнах зокрема є результатом комплексної дії гендерного, економічного, географічного, соціального, фізичного та вікового чинників.

Гендерний чинник взято до уваги через те, що жінки відчують нерівність доступу до освіти, особливо професійної, мають потребу в поєднанні освіти з вихованням дітей і веденням домашнього господарства тощо. Економічний чинник пояснює нерівність освітніх можливостей молоді з низьким рівнем прибутків. Географічний чинник зумовлено віддаленістю навчального закладу від місця проживання, а відтак неможливістю навчання в ньому в силу комплексу індивідуальних причин. Соціальний чинник вмотивовано через нерівність у соціальній структурі суспільства, яка, у свою чергу, призводить до нерівності в освітній сфері. Фізичний чинник схарактеризовано з огляду на участь в освіті такої категорії населення, як люди з особливими потребами, які через фізичні вади не можуть повноцінно навчатися та часто не мають доступу до обраного навчального закладу і подальшого працевлаштування. Віковий чинник у виникненні нерівності освітніх можливостей визначено стереотипами про вікову групу молоді, придатну до навчання. Вихід за рамки цієї вікової групи вважається відхиленням від норми, а відтак перешкоджає забезпеченню рівних освітніх можливостей дорослих. Встановлено, що визначені чинники є глобальними і можуть бути застосовані для аналізу освітньої ситуації в різних країнах, яка, звісно, матиме свою специфіку в

різних умовах. Найбільше цей вплив відчувають на собі вразливі категорії: дорослі, що не отримали середню освіту, неповносправні, вихідці із бідних сімей, іммігранти, представники національних і етнічних меншин та жінки.

4. З'ясовано, що у скандинавських країнах і в Україні цільовими групами програм і проектів, спрямованих на забезпечення рівних освітніх можливостей, є всі проблемні категорії молоді, в той час як в Україні увага зосереджена лише на неповносправних і жінках. Відзначено певний рівень невідповідності завдань, поставлених на початковому етапі проектів в Україні, і реальних результатів після їх реалізації. Привернено увагу до проблеми фізичного доступу неповносправних до освіти унаслідок недотримання елементарних вимог до оснащення закладів середньої освіти.

Доведено, що політика скандинавських країн щодо забезпечення рівного доступу молоді до освіти реалізується у формі таких освітньо-соціальних стратегій:

- стратегія вирівнювання, що полягає у посиленні ролі освіти у розв'язанні існуючих проблем соціально-економічної нерівності;
- стратегія демократизації суспільства, метою якої є надання усім членам суспільства права участі у демократичних суспільних перетвореннях, права рівного доступу до всіх суспільних благ;
- стратегія громадської підтримки, в основі якої лежить активна участь громадян та громадських організацій в обговоренні та внесенні пропозицій щодо надання рівних освітніх можливостей як на національному рівні, так і на рівні окремого навчального закладу;
- інтеграційна стратегія, що базується на входженні країни у європейський освітній простір, стандартизації змісту освіти відповідно до освітніх вимог Європейського Союзу, участі вищої освіти у Болонському процесі;
- стратегія запобігання дискримінації, спрямована на надання усім бажаючим, незалежно від віку, статі, віросповідання, національної приналежності, певних фізичних або розумових обмежень, рівного доступу та можливостей для користування освітніми благами.

До освітньо-культурних стратегій віднесено стратегію мультикультурності, яка регламентує надання рівних освітніх можливостей різним культурним категоріям.

Групу освітньо-економічних стратегій розглянуто через такі, як:

- стратегія цільового програмування, яка передбачає планування та виконання завдань, розрахованих на надання освітніх послуг шляхом об'єднання державних, регіональних і персональних ресурсів усіх учасників навчального процесу з метою надання їм рівних освітніх можливостей;
- стратегія надання фінансової підтримки, яка проявляється у достатньому фінансуванні всіх аспектів освіти – від створення студентського житла до створення матеріально-технічної бази в освітніх закладах, що підвищить якість навчання.

Освітні стратегії представлено такими, як:

- стратегія деформалізації освіти, що спрямована на надання доступу усім бажаючим до неформального навчання та створення мережі освітніх установ, що його запроваджують;

- інклюзивна стратегія, що передбачає інтеграцію людей із обмеженими можливостями у загальний освітній простір, надання їм доступу до навчання не у спеціальних, а у звичайних класах та урівнює їх із іншими «здоровими» членами суспільства;
- диверсифікаційна стратегія, котра має на меті створення та надання широкого спектру опцій для навчання різних категорій молоді, що може проявлятися як на національному рівні, так і на рівні окремо взятого освітнього закладу;
- стратегія інформатизації освіти, яка передбачає супровід навчального процесу електронними засобами навчання, комп'ютеризацію освіти та створення умов для вільного доступу до мережі Інтернет для усіх категорій учнів;
- стратегія інтернаціоналізації освіти, що спрямована на забезпечення мобільності учасників навчання на етапі вищої освіти шляхом реалізації міжнародних освітніх програм, участі у реалізації міжнародних освітніх проектів, що, у свою чергу, можуть надавати гранти на навчання.

Наскрізною визначено стратегію інституційних змін, яка орієнтується на підтримку інституційного забезпечення розроблення стратегій рівних освітніх можливостей молоді.

5. Визначено можливості удосконалення української освітньої політики щодо забезпечення рівних освітніх можливостей молоді на державному і регіональному рівнях. Обґрунтовано необхідність створення окремого міністерського підрозділу для розроблення стратегій забезпечення рівних освітніх можливостей молоді в Україні; завершення розроблення системи антидискримінаційного законодавства, спрямованого на проблемні категорії молоді, та його практичну реалізацію; збору й узагальнення статистичних даних за нормами ЄК, ОЕСР, EUROSTAT, ЮНЕСКО та їх оприлюднення; систематизації рекомендацій авторів порівняльно-педагогічних досліджень; освітньої співпраці з неурядовими громадськими організаціями, які представляють інтереси тієї чи іншої проблемної категорії населення; надання фінансової підтримки школам, університетам, а також закладам альтернативної, неформальної та інформальної освіти.

Доведено важливість підвищення автономності місцевих освітніх осередків, надання їм права на участь в економічній діяльності шляхом розроблення і реалізації цільових грантових програм; створення в регіонах мережі органів захисту молоді проти освітньої дискримінації; надання соціальної підтримки учням та студентам через державні та приватні фонди; забезпечення молоді соціальним житлом, доступним транспортом (для тих представників молоді, які проживають у місцях, віддалених від навчальних закладів); оснащення навчальних закладів обладнанням, необхідним для доступу неповносправних до освіти; пропагування програм для заохочення дівчат до вибору технологічних напрямів навчання, математики і природничих наук; надання психологічної підтримки представникам кризових категорій молоді; співпраця навчальних закладів із потенційними роботодавцями; урахування інтересів національних меншин та іммігрантів при укладанні навчальних планів; підтримки участі молоді у програмах міжнародної мобільності; надання належного інформаційного забезпечення навчального процесу; розроблення гнучкого розкладу занять для кризових категорій молоді.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів розглянутої проблеми. Предметом подальшого вивчення можуть бути: доступ до освіти окремих вразливих категорій населення, форми, методи і принципи навчання іммігрантів, представників національних меншин, молоді з обмеженими можливостями тощо.

Основні наукові результати дослідження висвітлено в таких працях автора:

1. Загоруйко Л. О. Витоки нерівності освітніх можливостей у скандинавських країнах / Л. О. Загоруйко // Педагогічна компаративістика 2011 : здобутки і перспективи освіти зарубіжжя : матеріали науково-практичного семінару (Київ, 6 червня 2011 року) / за заг. ред. О. І. Локшиної, Н. І. Поліхун. – К. : Інформаційні системи, 2011. – С. 53–58.
2. Загоруйко Л. О. Освіта впродовж життя : європейський та скандинавський досвід / Л. О. Загоруйко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. «Педагогіка і психологія» : зб. матеріалів. – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Вид. 29. Ч. 2. – С. 43–49.
3. Загоруйко Л. О. Особливості освіти іммігрантів у Фінляндії в контексті рівності освітніх можливостей / Л. О. Загоруйко // Порівняльно-педагогічні студії. – 2010. – № 1–2. – С. 91–98.
4. Загоруйко Л. О. Рівність освітніх можливостей як стратегія і педагогічний термін / Л. О. Загоруйко // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – Випуск 145. – Черкаси, 2009. – С. 35–38.
5. Загоруйко Л. О. Реалізація права людей з обмеженими можливостями на освіту в Швеції / Л. О. Загоруйко // Вища освіта України. Дод. 4. Т. 1(13). Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К., 2009. – С. 200–206.
6. Загоруйко Л. О. Реалізація права на освіту в країнах Європейського Союзу / Л. О. Загоруйко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2010. – № 1. – С. 173–178.
7. Zagoruiko L. Equal Educational Opportunities : Scandinavian Experience and Ukrainian Prospects / L. Zagoruiko // FIDES Proceedings. – Oslo, 2010. – 76 p.
8. Загоруйко Л. О. Скандинавский и украинский опыт реализации политики образовательного равенства / Л. О. Загоруйко // «Вектор науки» Тольяттинского государственного университета. – Серия «Педагогика, психология». – Тольятти, 2010. – № 3(3). – С. 49–52.
9. Загоруйко Л. О. Реализация принципов непрерывного образования в Украине / Л. О. Загоруйко // Uzluksz Ta'lim. – Тошкент, 2010. – № 6. – С. 105–111.
10. Загоруйко Л. О. Досвід скандинавських країн для забезпечення рівних освітніх можливостей молоді в Україні (посібник для студентів вищих закладів освіти) / Л. О. Загоруйко. – Умань: ПП Жовтий О. О., 2012. – 64 с.
11. Загоруйко Л. О. Допрофесійна підготовка молоді в Данії / Л. О. Загоруйко // Збірник матеріалів до практичного семінару «Порівняльно-педагогічні студії» / гол. ред. О. Локшина та Н. Поліхун. – К.: Інформаційні системи, 2010. – С. 104–

- 107.
12. Загоруйко Л. О. Необхідність забезпечення рівних можливостей для реформування освітньої системи України / Л. О. Загоруйко // Розвиток наукових досліджень 2008 // матеріали четвертої міжнародної науково-практичної конференції. – Т. 9. – Полтава : «ІнтерГрафіка», 2008. – С. 46–48.
  13. Загоруйко Л. О. Нормативно-правова база забезпечення рівних освітніх можливостей в Україні / Л. О. Загоруйко // Основные парадигмы педагогики и психологии в XXI веке : материалы международной научно-практической конференции. – Харьков : Восточнoукраинская организация «Центр педагогических исследований», 2011. – С. 21–22.
  14. Загоруйко Л. О. ЮНЕСКО як інструмент ООН з реалізації політики рівності в освіті / Л. О. Загоруйко // Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі : тенденції і прогнози : матеріали міжнародної наукової конференції (26–27 травня 2011 р.). – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Частина II. – С. 83–85.
  15. Загоруйко Л. О. Підходи до викладання шкільних дисциплін в умовах інклюзії / Л. О. Загоруйко // Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції «Управління в освіті». – Львів : Вид. Л. Кизименко, 2011. – С. 111–112.

Загоруйко Л. О. Стратегії забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Сумський державний педагогічний університет імені Антона Макаренка. – Суми, 2012.

У дисертації проаналізовано теоретичні засади забезпечення стратегій рівних освітніх можливостей молоді, систематизовано освітню політику скандинавських країн та ЄС у глобальному та регіональному контекстах для кращого розуміння їхньої позиції із питання рівності в освіті.

Визначено практичні засади забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах у національному контексті. Проаналізовано організаційно-правове забезпечення стратегій рівних освітніх можливостей, з'ясовано причини нерівності освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах та встановлено, що на виникнення нерівності в освіті впливають гендерний, економічний, географічний, соціальний, фізичний і віковий чинники. Узагальнено освітньо-соціальні, освітньо-культурні, освітньо-економічні та освітні стратегії забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах.

Охарактеризовано стан проблеми нерівності освітніх можливостей молоді в Україні на початку XXI століття; розроблено практичні рекомендації щодо реалізації позитивного досвіду скандинавських країн щодо забезпечення рівних освітніх можливостей молоді на державному та регіональному рівнях.

Ключові слова: рівність, рівні освітні можливості, доступ до освіти, люди з обмеженими можливостями, молодь, стратегія забезпечення рівних освітніх можливостей, скандинавські країни.

Загоруйко Л. А. Стратегии обеспечения равных образовательных возможностей молодежи в скандинавских странах. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Сумской государственной педагогической университет имени Антона Макаренко. – Сумы, 2012.

В диссертации охарактеризованы теоретические основы обеспечения равенства образовательных возможностей молодёжи, систематизирована образовательная политика скандинавских стран и ЕС в глобальном и региональном контекстах для лучшего понимания их позиции относительно вопроса равенства в образовании.

Определены практические основы обеспечения стратегий равенства образовательных возможностей молодёжи в национальном контексте, организационно-правовое обеспечение стратегий равных образовательных возможностей, установлены причины неравенства образовательных возможностей молодёжи в скандинавских странах. Доказано, что на возникновение неравенства в образовании влияют гендерный, экономический, географический, социальный, физический и возрастной факторы. Обобщены образовательно-социальные, образовательно-культурные, образовательно-экономические и образовательные стратегии обеспечения равных образовательных возможностей молодёжи в скандинавских странах.

Охарактеризована проблема неравенства образовательных возможностей в Украине в начале XXI века; разработаны практические рекомендации по реализации позитивного опыта скандинавских стран относительно обеспечения равных образовательных возможностей молодёжи на государственном и региональном уровнях.

Ключевые слова: равенство, равные образовательные возможности, доступ к образованию, люди с ограниченными возможностями, молодёжь, стратегия обеспечения равных образовательных возможностей, скандинавские страны.

Zagoruiko L. Strategies of Ensuring Equal Educational Opportunities of Youth in Scandinavian Countries. – On the right of manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in Specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Anton Makarenko State Pedagogical University. – Sumy, 2012.

Theoretical aspects of equal educational opportunities of youth in Scandinavian countries were analyzed. Scandinavian countries and European Union education policy for improving the situation with the equality in education in global and regional contexts was systematized in the thesis; connection of Scandinavian countries and European Union with such international organizations as OECD, UNESCO, UNIFEM, UNICEF was demonstrated and their education policy in the field of equal educational opportunities was characterized. The EU policy in ensuring equal educational opportunities was systematized at four stages: stage of uniting (1951–1963) when the problem of inequality in European education was officially acknowledged; stage of searching common educational strategies (1963–1976) when the EU countries developed common aims for

equal educational opportunities in primary education; stage of internationalization (1976–1992) when the research carried out by international organizations defined vulnerable categories of youth most likely to face inequality in secondary and higher education, and common strategies against educational inequality were suggested; the stage of practical realizing the idea of lifelong learning (1992 by now) when institutions for practical application of the idea of lifelong learning were created.

Practical aspects of equal educational opportunities of youth in Scandinavian countries in national context were analyzed. Organizational and legal framework for strategies of equal educational opportunities of youth in Scandinavian countries was characterized; the sources of educational inequality in the Scandinavian countries were defined and they proved to be influenced by a number of factors, such as: gender, economic, geographic, social, physical, and age. The strategies for equal educational opportunities in Scandinavian countries were generalized and such groups of strategies as educational and social, educational and cultural, educational and economic and educational were defined. The social strategies defined were: strategy of equalization, strategy of society democratization, strategy of public support, integration strategy, and strategy of discrimination preventing. Multicultural strategy was shown as an example of cultural strategies. The analyzed economic strategies were: the strategy of targeted programming and the strategy of financial support. Educational strategies were represented by the strategy of education deformatizing, inclusive strategy, diversification strategy, strategy of education informatization, strategy of education internationalization, strategy of institutional changes.

The state of educational opportunities inequality problem in Ukraine at the beginning of 21st century was characterized; a number of Ukrainian laws, where the basic principles of educational opportunities equality were analyzed; practical recommendations for implementing the positive experience of Scandinavian countries in developing strategies of equal educational opportunities for youth were developed. They were presented at state and regional levels. At the state level it was recommended to establish a separate ministerial department responsible for developing strategies of equal educational opportunities for youth in Ukraine, and developing anti-discrimination legislation.

The regional level was characterized at social policy, educational establishments, and economy angles. Based on comparative analysis of the current state and strategies of ensuring equal educational opportunities in the Scandinavian countries and in Ukraine the opportunities of Ukrainian educational system improvement as for equal educational opportunities for youth ensuring at national and regional levels, social policy aspect, educational institutions aspect and economic aspect were defined.

Key words: equity, equal educational opportunities, access to education, people with disabilities, youth, strategy for ensuring equal educational opportunities, Scandinavian countries.